

Այսօր էլ վարդը չի կորցրել իր նշանակությունը, որպես արժեքավոր դեկորատիվ բույս:

Մասրենու պտուղները պարունակում են 2-18 % C վիտամին, վիտամիններ՝ P, B₁, B₂, K, E, պրովիտամին A, մինչև 24% շաքար, կիտրոնաթթու, խնձորաթթու, լիկոպին, ֆլավոնոիդներ, անտոցիանային, պեկտինային և դաբաղիչ նյութեր, քիմիական տարրերից՝ նատրիում, կալիում, կալցիում, մագնեզիում, մանգան, ֆոսֆոր և երկաթ: Մասրենու ցեղի ներկայացուցիչները տերևաթափ, երբեմն մշտադալար թփեր են, ունեն ուղղահայաց, մագլցող կամ սողացող ցողուն, տերևները կենտ փետրածև են, տերևակիցներով: Ծաղիկները երկսեռ են, միայնակ կամ ծաղկաբույլերով, պտուղները մեկ սերմանի ընկուզիկներ են: Ծաղկակալը մսալի է, առաջացնում է կեղծ պտուղ: Տարածված է համարյա ամենուր: Արցախցիների սննդաբաժնում մասրենին ևս հաճախակի կիրառվող բուսատեսակներից է(1)::

Աշխատանքի նպատակն է ուսումնասիրել ԼՂՀ-ի տարբեր շրջաններում տարածված մասրենու տեսակները, քարտեզագրել տարածման արեալները և օբյեկտիվ գնահատել դրանց ներկա վիճակը, որը կունենա կարևոր նշանակություն հետազայում դրանց պահպանության և բնական օգտագործման հիմնախնդիրները լուծելիս:

Հետազոտությունները կատարվել են Արցախի տարածքում 2009 - 2016 թվականներին: Իրականացրել ենք զիտարշավներ, որի արդյունքում քարտեզագրել ենք մասրենու տարբեր տեսակների տարածման արեալները: Բույսերի տեսակային կազմը որոշել ենք բուսաբանության դասական որոշիչներով:

Հետազոտություններից պարզել ենք, որ Արցախում մասրենին հիմնականում տարածված է բաց դաշտերում, անտառեզրերին, բնակավայրերի մոտակայքում: Ֆենոլոգիական դիտումների հիման վրա պարզել ենք, որ մասրենիների տարբեր տեսակներ ծաղկում, պտղաբերում են տարբեր ժամանակ, կախված տեղանքի՝ ծովի մակարդակի բարձրությունից: Այսպես, լեռնային գոտում տարածված մասրենիների ծաղկման ու պտղակալման փուլերը, նախալեռնային համեմատ, ձգձգվում է (12-25 օր): Ուսումնասիրություններից պարզել ենք, որ Արցախում տարածված են մասրենու հետևյալ տեսակները.

Մ. փշառատ-R. Spinosissima L.

Բարձրությունը 30-75 սմ: Տերևիկները կլոր են կամ էլիպսաձև, խոր աստամնաեզր, ընձյուղները խիտ ծածկված են բարակ փշերով և փշիկներով: Ծաղիկները միայնակ են, սպիտակ կամ դեղնասպիտակ: Հասուն հիպանթիումը գնդաձև է, սև, բաժակի նշտարածև աստամներով: Տերևիկները մերկ են կամ ստորին մակերեսը թեթևակի գեղձապատ: Հանդիպում են միջին և վերին լեռնային գոտիներում, չոր լանջերին, անտառաեզրերին(նկ. 3):

Մ. Ստրպասանի-R. Atropatana Sosn.

Բարձրությունը մինչև 1 մ: Տերևիկները մեծ չեն, ձվաձև են, բուր, բթասղոցաեզր: մատղաշ ընձյուղները խիտ և կարճ մագլցուկապատ են: Փշերը սակավաթիվ են, բարակ, դեղնասպիտակ, հիմքում՝ թեթևակի լայնացած: Հիպանթիումը հասուն վիճակում գնդաձև-հակաձվաձև է, կարմրավուն փշերով, ուղիղ բաժակաթերթիկներով: Տերևիկների երկու մակերեսն էլ ծածկված են խիտ, թաղիքային մագլցուկներով: Հանդիպում են միջին գոտում, չոր լաջերին:

Մ. Սախոկիայի- R. sachokiana P Jarosch

Բարձրությունը 60-80 սմ: Ծաղիկները գունատ վարդագույն են: Փշերն ուղիղ են, ամուր: Տերևիկները 5-ն են, հազվադեպ՝ 7-ը: Հիպանթիումը հասուն վիճակում խոշոր է ,

ձվաձև, գեղձիկապատ ծաղկակոթուններով: Բաժակաթերթիկները թիկնային մասում գեղձապատ են, մազմզուկաեզր: Հանդիպում են ստորին գոտում, չոր լանջերին, թփուտներում:

Մ. Զանգեզուրի- *R. zangezura P Jarosch*

Բարձրությունը 50-100 սմ: Բաժակաթերթիկները թիկնակում գեղձապատ են, եզրերը՝ սպիտակ-մազմզուկապատ: Փշերն ուղիղ են, թեթևակի կեռ, դեղնավուն, խիստ լայնացած հիմքով: Տերևիկները 7-ն են, մանր հակաձվաձև կամ էլիպսաձև, կլորավուն գազաթով, մերկ, գեղձիկաեզր: Հասուն հիպանթիումը կարմիր է: Ծաղիկները սպիտակ են, մանր: Հանդիպում են վերին գոտում, մարգագետիններում և թփուտներում(նկ. 4)::

Մ. Բուսսուլյի-*R. Boissieri Crepin*

Բարձրությունը մոտ 1մ: Փշերը թեթևակի ծոված են, բարակ են, մանր, առատ: Տերևիկների թիվը հասնում է 5-7-ի, հաստ են, թավշամազմզուկապատ, լայն, ձվաէլիպսաձև, կարճ սրությամբ, ատամնաեզր, հազվադեպ՝ կրկնակի ատամնաեզր: Հիպանթիումը մերկ է և հարթ: Հասուն հիպանթիումի բաժակի ատամիկները թեքված են դեպի առաջ: Հանդիպում են վերին և մերձալպյան գոտիներում, թփուտներում, անտառաեզրերին(նկ. 2)::

Մ. Փափուկ-*R. mollis, Smith*

Բարձրությունը 50-150 սմ: Տերևները կլորավուն են, երկու մակերեսն էլ՝ մազմզուկապատ, մետաքսանման, կրկնակի գեղձասողոցաեզր: Տերևակիցները խոշոր են: Ծաղիկները միայնակ են կամ մի քանիսը միասին հավաքված փոքր վահանիկներում: Հիպանթիումը գնդաձև է, նարնջագույն: Փշերն ուղիղ են, բարակ: Տերևիկների թիվը 3-9-ն են: Հազվադեպ հանդիպվող տեսակ է, տարածված է միջին և վերին գոտիներում, թփուտներում, անտառաեզրերին:

Մ. վահանակի-*R. corymbifera Borkh*

Բարձրությունը մոտ 2 մ է: Տերևիկներն այս կամ այն չափով մազմզուկապատ են, որոնց քանակը հասնում է 5-7-ի, դրանք խոշոր են, ձվաձև, փետրաատամնաեզր, հազվադեպ՝ կրկնակի ատամնաեզր, սակավաթիվ գեղձիկներով: Փշերը միատեսակ են, կեռիկաձև, ծոված: Հիպանթիումը հարթ է: Ծաղիկները երկար կոթունավոր են, սպիտակ կամ գունատ վարդագույն: Հանդիպում են մինչև միջին գոտում, անտառաեզրերին, թփուտներում, ջրերի ափերին, արոտավայրերում:

Մասրենի սովորական («շան») -*R. canina L.*

Բարձրությունը մոտ 2 մ է: Կեղևը կանաչագույն է կամ կարմրագորշավուն: Փշերը հատուկենտ են, ցրված: Ծաղիկները միայնակ են կամ մի քանիսը՝ հավաքված փոքր վահանիկներում, գունատ վարդագույն կամ սպիտակավուն են: Բաժակաթերթիկները փետրաձև են, պտղաբերելիս թափվում են: Հասուն հիպանթիումը կլորավուն է կամ օվալաձև, հարթ, վառ կարմիր: Տերևիկներն էլիպսաձև են, սրածայր, սուր սողոցաեզր: Հանդիպում են անտառաեզրերին, թփուտներում: Այս տեսակն ունի լայն տարածում(նկ.1):

Մ. Կլուկի-*R. klukii, Bess*

Բարձրությունը մոտ 1 մ: Փշերը միատեսակ են, բազմաթիվ, խոշոր, մանգաղաձև կամ կեռիկանման: Տերևիկները գեղձասողոցաեզր են, կլորավուն, մազմզուկապատ: Ծաղիկները երկար կոթուններով են, սպիտակավուն կամ վառ վարդագույն: Հանդիպում են մինչև մինչև միջին, հազվադեպ՝ վերին գոտիներում, քարքարոտ վայրերում, թփուտներում:

Մ. վրացական-*R. Iberica* Stev

Հիպանթիումի բաժակաթերթիկները պտղաբերման շրջանում թափվում են: Տերևիկների թիվը հասնում է 5-7-ի, կլորավուն են կամ ձվաձև, սեղմված կամ կլորավուն հիմքով, սուր սողցատամնաեզր: Ծաղիկներն սպիտակ են կամ վարդագույն: Հասուն հիպանթիումի բաժակաթերթիկները դեպի ետ են թեքված, չոված, թիկնակում՝ գեղձապատ: Հանդիպում են մինչև միջին գոտում, քարքարոտ վայրերում:

Մ. այրապատ-*R. Purverulenta* M. B.

Բարձրությունը 0,1-1 մ: Ծաղիկները միայնակ են, հազվադեպ՝ 2-3-ական, մանր, վարդագույն, կարճ կոթուններով: Հասուն հիպանթիումը ձվաձև է կամ գնդաձև, կարմիր, չթափվող բաժակաթերթիկներով: Տերևիկները մանր են, կլորաձվաձև կամ հակաձվաձև, 7 (9) -11 հատ: Հանդիպում են մինչև միջին գոտում, քարքարոտ լանջերին:

Մ. Սյունիքի- *R.sjuniki* Jarosch

Բարձրությունը 50-70 սմ: Տերևիկները մանր են, 7, հազվադեպ՝ 5 հատ, էլիպսաձևից մինչև հակաձվաձև, երկու կողմից էլ գեղձիկապատ, ջղերի ուղղությամբ՝ խորդուբորդ: Փշերը կեռ են, հիմքում՝ լայնացած, մանր փշերի հետ խառը: Ծաղիկները մանր են, սպիտակ: Հասուն վիճակում հիպանթիումը կարմիր է, չթափվող բաժակաթերթիկներով: Տերևիկներն ունեն 1, 2-1,8(2) սմ երկարություն: Հանդիպում են հարավային շրջաններում, միջին գոտում, տափաստանային լանջերին:

Մ. հարյուրթերթանի-*R. Centifolia* L.

Բարձրությունը 0,5-1 մ: Հիպանթիումը ձվաձև է, ստերիլ: Տերևիկների ստորին մակերեսը մերկ է կամ գեղձապատ: Փշերը խոշոր են, ամուր, բացի այդ, ճյուղերի վրա առկա են ավելի մանր խոզաններ: Բազմացվում են վեգետատիվ ճանապարհով: Ծաղիկները խոնարհված են, խոշոր, լիաթերթիկ, վարդագույն: Հանդիպում են միայն մշակության մեջ: Ունի բազմաթիվ սորտեր:

Մ. Մարշալի-*R.marschalliana* D. Sosn

Տերևիկները հակաձվաձև են, խոր, կրկնակի ատամնաեզր: Բաժակաթերթիկների հատվածները նեղ են: Հանդիպում են մինչև միջին գոտում, բլուրների վրա, անտառաեզրերին:

Մ. ադրբեջանական-*R. Azerbaidshanic* Novo-Pokr. ef Rzazade

Բարձրությունը 15-25սմ: հիպանթիումը մերկ է և հարթ: Տերևիկները 5-7-ն են, բութ, համարյա կլորավուն, հակաձվաձև, որոնց երկու մակերեսներն էլ ծածկված են խիտ գեղձիկներով: Տերևիկները գեղձաթարթիչաեզր են: Հանդիպում են միջին գոտում, ժայռուտներում:

Նկ 1

Մ. սովորական- *R. Canina*

Նկ. 2 Մ. Բուսսուէի-*R. Boissieri* Crepin (պտուղը, ծաղիկը)

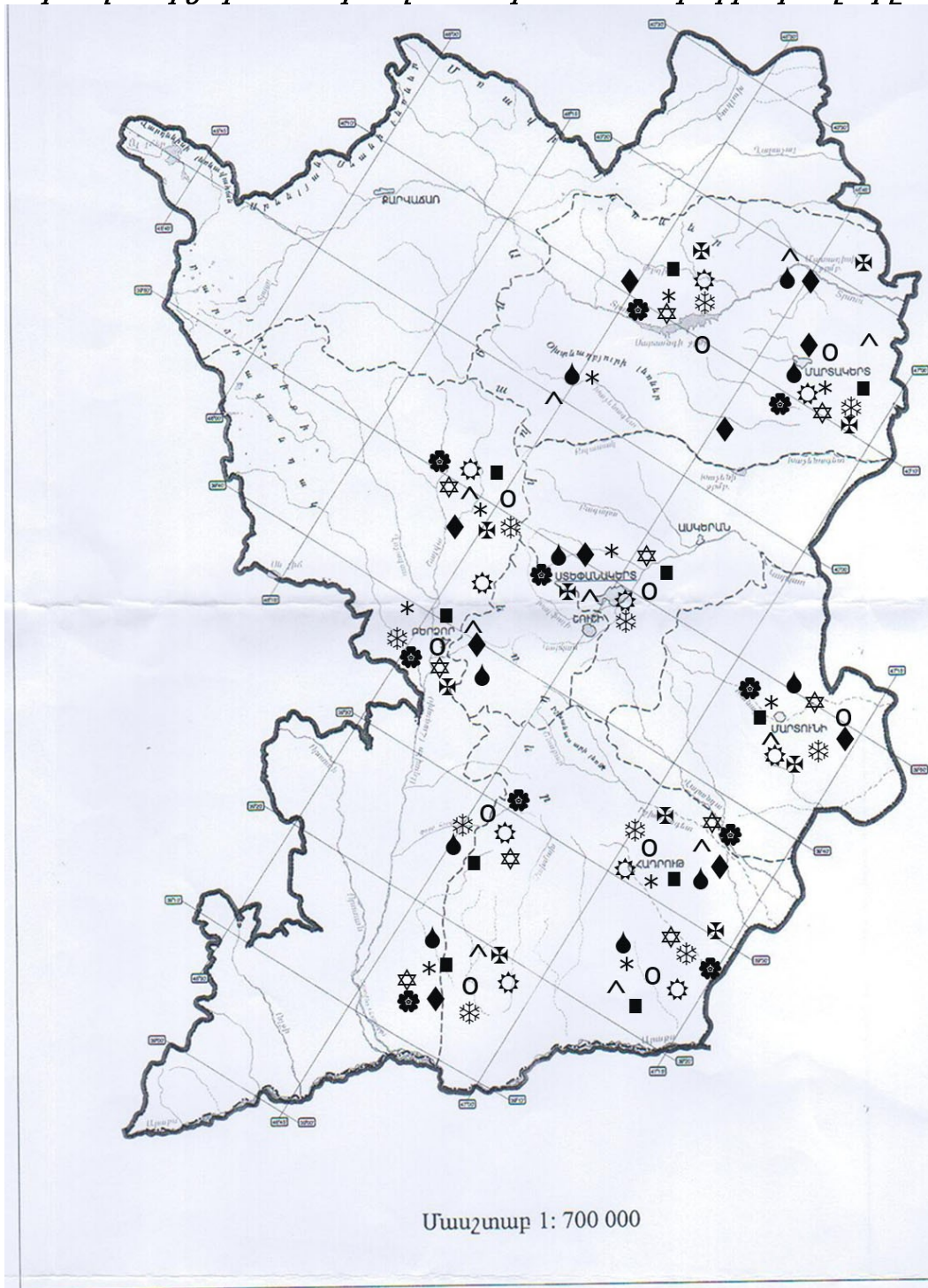

Նկ.3 Մ. փշառատ-*R. Spinosissima* L.

Նկ.4 Մ. Ջանգեզուրի- *R.zangezura* P Jarosch

Ստորև ներկայացված են մասրենու տեսակների արեալները:
Քարտեզ 1. Արցախում տարածված մասրենու տեսակների արեալները

- *U. վահանակիր-R.corymbifera Borkh*
- ☼ *U. Սովորական («շան»)-R.canina L.*
- ◆ *U. մանրածաղիկ-R. micrantha., Smith*
- ✕ *U. Կլուկի-R. klukii, Bess*
- ☆ *U. վրացական-R. Iberica Stev*
- ◆ *U. պրասպատ-R. Purverulenta M. B.*
- * *U. Սյունիքի- R.sjuniki Jarosch*
- ✳ *U. հարյուրթերթանի-R. Centifolia L.*

- ^ *U. Մարշալի-R.marschalliana D. Sosn*
- 0 *U. աղբեջանական-R. Aze8baidshanica Novo-Pokr. Et Rzazade*
- ◇ *U. փշառատ-R. Spinosissima L*
- ⊠ *U. Սախկիայի- R. sachokiana P Jarosch*
- ✿ *U. Զանգեզուրի- R.zangezura P Jarosch*
- ▲ *U. Բուսսուէի-R. Boissieri Crepin*

Այսպիսով, ԼՂՀ-ի տարածքում մեր կողմից հայտնաբերված մասրենիների տեսակների քանակը կազմում են 10 –ից ավելի և մեր հետազոտությունները վերջնական չեն ու կկրեն շարունակական բնույթ:

Գրականություն

1. Լ. Վ. Հարությունյան, Ա.Լ. Հարությունյան, Լ. Ռ. Բարայելյան, Արցախի ֆլորան, Հատոր I, Երևան, 2007. էջ 8-10
2. Ղուկասյան Գ. Է., Բուժում դեղաբույսերով, Երևան, 1992.
3. В. С. Новиков, И.А. Губанов, Атлас определитель дикорастущие растения, Москва 2008
4. Гросгейм А.А., Флора Кавказа, 1-3 т. Баку, 1940-1945.

Տեղեկություններ հեղինակի մասին.

Արմիդա Հակոբյան – կ.գ.թ., ԱրՊՀ Կենսաբանության ամբիոնի դոցենտ
e-mail: armidahakobyan_1@mail.ru

Նողվածը տպագրության է նրաշխարհում խմբագրական կոլեգիայի անդամ, կ.գ.դ., Վ.Տ.Հայրապետյանը: